

Η εικόνα ως έκφραση πίστεως.

του Καθηγητή ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ι. ΤΣΕΛΕΓΓΙΔΗ, Τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.

Η ΕΙΚΟΝΑ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ.

Το ήθος του ανθρώπου δεν αποτελεί επί μέρους εκδήλωσή του, αλλά εκφράζει καθολικά την ύπαρξή του. Ο άνθρωπος εκφράζεται ως ολότητα και στις επιμέρους εκδηλώσεις του. Έτσι, το ήθος του προσδιορίζει το ποιόν κάθε δραστηριότητάς του.

Οποιαδήποτε διανοητική, ψυχολογική, καλλιτεχνική και γενικότερα ψυχοσωματική συμπεριφορά του ανθρώπου αποτελεί φανέρωση του ήθους του. Από δω γίνεται φανερό ότι, όταν η Εκκλησία αγωνίζεται να διασφαλίσει την εικονογραφία της από τις αμφισβητήσεις των Εικονοκλαστών, αγωνίζεται να περιφρουρήσει μια καλλιτεχνική δραστηριότητα των μελών της, η οποία φανερώνει με έναν ιδιαίτερο τρόπο την δογματική διδασκαλία και το εν Χριστώ ήθος της.

Το περιεχόμενο της πίστεως αποτελεί παράλληλα και περιεχόμενο της ζωής της Εκκλησίας. Και η ζωή της Εκκλησίας φανερώνεται μέσα από την ζωή των μελών της. Οι αλήθειες της πίστεως δεν εκφράζονται από τους πιστούς μόνο με τον λόγο αλλά και με την εικονογραφία. Και, όπως ο λόγος ως όργανο του ανθρώπου δεν εκφράζει μόνο την πίστη αλλά και τη ζωή του, έτσι και η εικόνα με την θεματολογία και τεχνοτροπία της

εκφράζει όχι μόνο το περιεχόμενο της πίστεως αλλά και το βίωμα της Εκκλησίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο λόγος αντικαθιστά πλήρως την εικόνα ούτε φυσικά ότι η εικόνα εξολοκλήρου το λόγο. Άλλωστε, σε άλλο αντιληπτικό όργανο αναφέρεται ο λόγος και σε άλλο η εικόνα. Ο λόγος αναφέρεται στην αίσθηση της ακοής, ενώ η εικόνα στην αίσθηση της οράσεως. Είναι λοιπόν φανερό ότι δεν μπορεί κανείς να αποκλείει την εικόνα ως ένα τρόπο εκφράσεως της Εκκλησίας χωρίς να διατρέχει τον κίνδυνο ακρωτηριασμού του πολυδιάστατου χαρακτήρα του ανθρώπινου προσώπου.

Το δόγμα και το ήθος, η πίστη και η πράξη, αποτελούν πραγματικότητες, που, ενώ διακρίνονται με σαφήνεια μεταξύ τους, παραμένουν αδιάσπαστα ενωμένες. Εποπτική φανέρωση της αλήθειας αυτής συναντάται στη ζωγραφική της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η ορθόδοξη εικονογραφία εκφράζει δογματικές αλήθειες της Εκκλησίας - όπως είναι αυτές που αναφέρονται στην οικονομία της σωτηρίας¹ - ενώ παράλληλα πιστοποιεί την οικείωση της οικονομίας αυτής περιγράφοντας τα ιστορικά και επώνυμα πρόσωπα των αγίων της και την εν Χριστώ ζωή τους. Στην εικονογραφία της Εκκλησίας συναντάται πάντοτε ο δογματικός και ο ηθικός παράγοντας, «στήριγμα πίστεως και βίου κατόρθωσις ημίν γίνεται εκ του τας ιεροτύπου των εικονισμάτων μορφώσεις κα προσκυνείν και ασπάζεσθαι», σημειώνει ο Μακάριος Χρυσοκέφαλος, σχολιάζοντας κείμενο του ιερού Νικηφόρου, «των τε γαρ πιστών εστιν αγαλλίασις ο χαρακτήρ του Δεσπότης βλεπόμενος, και των αληθείας δογμάτων έρεισμα γίνεται τα της οικονομίας καθορώμενα και προς αρετήν δε προτρέπει μάλιστα των εκλεκτών αριστεύματα καθιστορούμενα». Και τελειώνει διακηρύσσοντας, ότι «αύτη της ορθοδόξου πίστεως η θεολογία, τούτο των θείων δογμάτων το κεφάλαιον, ούτος ο της εκκλησιαστικής εικονογραφίας λόγος».²

Συνοψίζοντας οι εικόνες με τον τρόπο αυτό το δόγμα και το ήθος της Εκκλησίας, αποτελούν μια ιδιαίτερη έκφραση έμπρακτης πίστεως. Η έμπρακτη αυτή πίστη κατανοείται ως εξής: Οι εικόνες της Εκκλησίας δεν εκφράζουν αφηρημένες και προσωποποιημένες αλήθειες, αλλά προβάλλουν πρώτιστα τον Χριστό ως αλήθεια. Είναι χαρακτηριστική η εικονογράφηση του Χριστού που κρατά το ανοικτό Ευαγγέλιο με το γνωστό χωρίο: «εγώ ειμί η οδός και η αλήθεια και η ζωή»³. Αλλά, αν η εικόνα του Χριστού διακηρύσσει την ενυπόστατη «αλήθεια» της Εκκλησίας, οι εικονογραφημένοι άγιοι πιστοποιούν με την ύπαρξή τους την διατήρηση της «οδού» του Χριστού μέσα στην ιστορία και αποτελούν τους αισθητούς δείκτες της παρουσίας του μέσα σε αυτήν. Η αλήθεια, λοιπόν, που εκφράζουν οι εικόνες, είναι η αλήθεια του Χριστού και το ήθος τους, το ήθος

του Χριστού. Έτσι, αντί για ηθικές αρχές η Εκκλησία προβάλλει με τις εικόνες της συγκεκριμένο ήθος, «αυτά τα πεπραγμένα επ' όψει των προσερχομένων προτιθείσα»⁴, όπως σημειώνουν οι Πατέρες της Έβδομης Οικουμενικής συνόδου. Θέλοντας μάλιστα να τονίσει η Έβδομη Οικουμενική σύνοδος την αρμονική σχέση, που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στο εικονογραφημένο ήθος της θριαμβεύουσας Εκκλησίας και την ηθική συμπεριφορά των πιστών, παρατηρεί, ότι η αυτονόμηση της εικονογραφίας της Εκκλησίας από το ήθος των πιστών της αποτελεί ανοησία.⁵ Μια τέτοια αυτονόμηση μοιάζει σαν την αυτονόμηση της πίστεως από την πράξη, πράγμα που νεκρώνει⁶ και αντικειμενοποιεί την πίστη.

Η εικονογραφία λοιπόν της Ορθόδοξης Εκκλησίας έχει θεολογικές προϋποθέσεις και χρησιμοποιεί την τέχνη του χρεωστήρα ως όργανο για να εκφράσει το δόγμα και την εμπειρία της κατά τρόπο ανάλογο με εκείνον που χρησιμοποιεί την τέχνη του λόγου και τα φιλοσοφικά σχήματα της κάθε εποχής για να εκφράσει την θεολογία της. Οι εικόνες του Χριστού και των αγίων εκφράζουν ό,τι και τα πρωτότυπά τους, την αρμονική ενότητα της αλήθειας και της ζωής.

Η εικόνα στην Ορθόδοξη Εκκλησία δεν είναι απλώς θρησκευτική⁷, δεν απεικονίζει δηλαδή απλώς θρησκευτικά θέματα. Γι αυτό και η εικονογράφηση των αγίων της Εκκλησίας, όταν δεν εκφράζει το περιεχόμενο της πνευματικότητάς τους, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί χριστιανική⁸. Εκείνο που προσδιορίζει τη ζωγραφική της Εκκλησίας ως θεολογική έκφραση δεν είναι απλώς η θεματολογία αλλά η τεχνοτροπία της, η τεχνική δηλαδή με την οποία εκφράζει η ζωγραφική τέχνη το εσωτερικό περιεχόμενο των προσώπων που εικονίζει. Αυτός είναι ο βασικός λόγος, που η εικονογραφία μπορεί να χαρακτηριστεί ως «τέχνη θεολογική»⁹ και ως «τέχνη λειτουργική», τέχνη, που εκφράζει την θεολογική αλήθεια, η οποία αποτελεί ταυτόχρονα και βίωμα της Εκκλησίας. Η σχέση ανάμεσα στη διαμόρφωση της εικόνας και στη διαμόρφωση του θρησκευτικού βιώματος είναι στενή¹⁰. Η εικόνα, όπως και ο πιστός στο πλαίσιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, εκφράζει όχι μόνο τη δογματική διδασκαλία της, αλλά και το ήθος που συνεπάγεται η διδασκαλία αυτή. Η σχέση εικόνας και πιστών είναι αμφίδρομη, η εικόνα εκφράζει τη διδασκαλία της Εκκλησίας όχι αφηρημένα και θεωρητικά, αλλά βιωμένη στα πρόσωπα του Χριστού και των δοξασμένων μελών της, των αγίων της. Οι πιστοί επηρεάζονται θετικά από την θέα του εικονογραφημένου αυτού ήθους της Εκκλησίας, και το ήθος τους - αποτέλεσμα του προσωπικά βιωμένου ορθοδόξου δόγματος - επιδρά στη συνέχεια άμεσα και προσδιοριστικά για την διαμόρφωση της ορθόδο-

ξης εικονογραφίας.¹¹ Γι' αυτό το λόγο «το ήθος του ορθόδοξου αγίου και η έκφραση της ορθόδοξου εικονογραφίας είναι ομογενή»¹², όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά σύγχρονος αγιορείτης μοναχός. Οι εικόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελούν μαρτυρία της δογματικής αλήθειας, που βιώθηκε και φανερώθηκε ως εν Χριστώ ζωή όχι μόνο από τα εικονιζόμενα πρόσωπα αλλά και από τους αγιογράφους - πιστούς, οι οποίοι, ενώ διατηρούν το προσωπικό ύφος τους, ενεργούν και με το χρωστήρα τους ως εκφραστές της πίστεως και του βιώματος της Εκκλησίας. Οι εικόνες λοιπόν εκφράζουν την υπόθεση της πίστεως ως πραγματικότητα ζωής της Εκκλησίας και με τη συνεχή παρουσία τους επιδρούν άμεσα και ευεργετικά στο ήθος των πιστών, γιατί τους καλούν στη βίωση και φανέρωση της ίδιας πίστεως και ζωής που βιώθηκε και φανερώθηκε από τα εικονιζόμενα πρόσωπα. Μέσα στα πλαίσια της εκφράσεως του δόγματος και του ήθους της Εκκλησίας από την ορθόδοξη ζωγραφική εντάσσεται και η παρατήρηση της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου, ότι: «ου ζωγράφων εφεύρεσις η των εικόνων ποίησις, αλλά της Καθολικής Εκκλησίας έγκριτος θεσμοθεσία και παράδοσις...αυτών (των Πατέρων) η επίνοια και η παράδοσις, και ου του ζωγράφου. Του γαρ ζωγράφου η τέχνη μόνον η δε διάταξις πρόδηλον των δειμαμένων αγίων πατέρων»¹³. Η όλη επιτυχία της ορθόδοξης ζωγραφικής συνίσταται στη «διάταξη» αυτή, που αποτελεί και την έκφραση της πνευματικής εμπειρίας της Εκκλησίας. Με την παραπάνω θέση της η Εκκλησία οριοθετεί και διασφαλίζει τον τρόπο εκφράσεώς της με τη ζωγραφική τέχνη και κατοχυρώνει θεολογικά την έκφραση αυτή. Έτσι, η εικονογραφία όχι μόνο δεν αφήνεται ανεξέλεγκτα στην υποκειμενική κρίση του κάθε ζωγράφου, αλλά γίνεται αποδεκτή μόνον όταν εκφράζει την Παράδοση της, όταν φανερώνει δηλαδή σωστά το περιεχόμενο της πίστεως και της ζωής της Εκκλησίας. Με τις προϋποθέσεις αυτές η απόφαση της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου για τις εικόνες δεν έχει μόνο θεολογική αλλά και πολιτιστική¹⁴ σημασία, γιατί κατοχυρώνει εξίσου τα όργανα επικοινωνίας¹⁵ του, και συγκεκριμένα να χρησιμοποιεί την όραση παράλληλα με την ακοή. Η εικονογράφηση λοιπόν του Χριστού και της ζωής του και η εικονογράφηση της εν Χριστώ ζωής των αγίων μέσα στο πλαίσιο της Εκκλησίας εξηγεί, γιατί η αναστήλωση των εικόνων τιμάται ως γιορτή και νίκη της Ορθοδοξίας. Οι εικόνες της Εκκλησίας αποτελούν έκφραση της όλης Ορθοδοξίας, επειδή συνοψίζουν την ορθόδοξη πίστη και ζωή της Εκκλησίας. Την αλήθεια αυτή διακηρύσσουν οι Πατέρες της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου, όταν παρατηρούν ότι «ευσεβείας ανάμεστος η των σεπτών εικόνων υπόθεσις»¹⁶. Ανάλογα είχε εκφραστεί παλαιότερα

και ο συγγραφέας του έργου, που αποδίδεται από την Οικουμενική Σύνοδο στον ιερό Χρυσόστομο, «εγώ και την κηρόχυτον ηγάπησα γραφήν ευσεβείας πεπληρωμένην»¹⁷. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η έννοια της ευσεβείας είναι ταυτόσημη με την έννοια της βιώσεως του περιεχομένου της πίστεως. Η ευσέβεια αυτή, που συναντάται στις εικόνες της Εκκλησίας, είναι σε τελευταία ανάλυση το ηθικό νόημά τους, το οποίο απορρέει από τη δογματική σημασία τους. Ευσέβεια αποτελεί κατά κύριο λόγο η ομολογία της ενανθρωπίσεως, η οποία διακηρύσσεται και με την εικονογράφηση των αγίων, γιατί οι άγιοι ως δοξασμένα μέλη του σώματος του Χριστού εκφράζουν την οικείωση των καρπών της θείας οικονομίας και πιστοποιούν με τον τρόπο αυτό εμπειρικά την ενανθρώπιση του Θεού και την θέωση του ανθρώπου. Έτσι κατανοείται, γιατί χαρακτηρίστηκε ο άγιος Θεόδωρος ο Στουδίτης ως «μέγας της ευσεβείας πρωταγωνιστής»¹⁸, ενώ αγωνίστηκε κατά κύριο λόγο για τη δογματική σημασία των εικόνων.

Οι ορθόδοξες εικόνες εκφράζουν άριστα τα πρωτότυπά τους, υποβάλλουν την υπερβατική πραγματικότητα στην οποία ανήκουν τα εικονιζόμενα πρόσωπα και διευκολύνουν την πνευματικά θέα της μεταμορφωμένης εν Χριστώ υποστάσεως των εικονιζόμενων. Η πραγματικότητα, που εικονίζεται, γίνεται θεατή από τους πιστούς με την πνευματική και μεταμορφωμένη αίσθηση¹⁹, με την οποία, άλλωστε, μετέχουν οι πιστοί γενικότερα στη μέλλουσα πραγματικότητα από την παρούσα ζωή. Η πνευματική αυτή εμπειρία είναι αποτέλεσμα της ψυχοσωματικής μετοχής του θεατή - πιστού στην εικονιζόμενη πραγματικότητα και οδηγεί σε «θείο έρωτα της Ορθοδοξίας»²⁰. Και επειδή οι εικόνες αποτελούν έκφραση της πίστεως και της ζωής της Εκκλησίας, δεν είναι δυνατό να παραθεωρούνται η να απορρίπτονται χωρίς δογματικές συνέπειες, «οι ταις ιεραϊς εικόσι προσπαίειν κατολισθήσαντες», παρατηρεί ο Μ. Φώτιος, «ουδέ των δογμάτων φυλλάτειν ελέγχονται την ορθότητα, αλλά θατέρω συνεξομνυται θάτερον»²¹.

Αν η εικονογράφηση του Χριστού και της Θεοτόκου βεβαιώνει και διακηρύσσει την ενανθρώπιση του Θεού Λόγου, η εικονογράφηση των αγίων φανερώνει τα δοξασμένα μέλη του μυστηριακού και θεανθρώπινου σώματος του Χριστού. Ενώ λοιπόν οι εικόνες του Χριστού και της Θεοτόκου εκφράζουν πρωταρχικά το Χριστολογικό δόγμα, οι εικόνες των αγίων αποκαλύπτουν τις οντολογικές - ηθικές συνέπειες του Χριστολογικού δόγμα-τος στην εν Χριστώ ύπαρξη των εικονιζόμενων προσώπων. Στα πλαίσια δηλαδή της Ορθοδοξίας οι εικόνες των αγίων φανερώνουν τη βίωση της ζωής του Χριστού από τα εικονιζόμενα πρωτότυπα. Με την

εικονογράφηση των αγίων η Εκκλησία υπενθυμίζει στους πιστούς της επώνυμα την προσωπική ταυτότητα των δοξασμένων μελών της, δηλώνει την ιδιαιτερότητα των εικονιζόμενων προσώπων με τη νέα εν Χριστώ υπόστασή τους, η οποία βεβαιώνει και την ασύγχυτη μετοχή των εικονιζομένων στη θεία δόξα και την Χάρη του Χριστού²². Παράλληλα, η εικονογράφηση των αγίων μαζί με τον Χριστό φανερώνει την αδιάσπαστη ενότητα που συνέχει τα εικονιζόμενα πρωτότυπα. Και όπως, όταν η Εκκλησία εικονίζει τον Χριστό, δεν σφάλει χριστολογικά, γιατί δεν χωρίζει την θεία από την ανθρώπινη φύση του, έτσι δεν σφάλει και εκκλησιολογικά, όταν εικονίζει τους αγίους της, γιατί δεν χωρίζει τον Χριστό από τα δοξασμένα μέλη του. Εικονογραφώντας, λοιπόν, πάντοτε η Εκκλησία τον Χριστό με τη μητέρα και τους αγίους του φανερώνει και με την τέχνη του χρωστήρα το έργο της σωτηρίας, που πραγματοποίησε ο Θεός με την ενανθρώπισή του. Με τις ορθόδοξες εικόνες των αγίων δηλώνεται η αλήθεια της Εκκλησίας για τον άνθρωπο και τη σωτηρία του, αποκαλύπτεται ο εν Χριστώ νέος άνθρωπος και βεβαιώνεται εμπειρικά το έργο του Χριστού στους ανθρώπους εκείνους, που δέχτηκαν να γίνουν και να παραμείνουν ζωντανά μέλη του μυστηριακού σώματός του. Η γνώση για τον νέο άνθρωπο, που δίνεται αυθεντικά από τον ίδιο τον Χριστό, παρέχεται και από το πρόσωπο του κάθε εικονιζόμενου αγίου. Και, όπως ο Χριστός εικονίζεται ως Θεάνθρωπος - με θεωμένη δηλαδή την ανθρώπινη φύση - έτσι και οι άγιοι εικονίζονται ως θεωμένοι άνθρωποι. Παράλληλα, με την εικονογράφηση χαρακτηριστικών περιστατικών της ζωής των αγίων εκφράζεται η βίωση της εσχατολογικής πραγματικότητας από τα εικονιζόμενα πρόσωπα μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό παρόν, που εικονογραφείται. Η φανέρωση των «παθημάτων» των αγίων στις εικόνες τους²³ αποτελεί ουσιαστικά ερμηνεία της εν Χριστώ ζωής τους. Όταν αρνούνται λοιπόν οι Εικονομάχοι τις εικόνες των αγίων, αρνούνται - κατά τον άγιο Ιωάννη τον Δαμασκηνό - και την εικονιζόμενη πραγματικότητα²⁴.

Όπως οι εικόνες του Χριστού, έτσι και οι εικόνες των αγίων του, αισθητοποιούν την αόρατη παρουσία των πρωτοτύπων τους στα μάτια των θεατών - πιστών. Οι άγιοι είναι παρόντες στις εικόνες τους. Έτσι, όταν οι πιστοί προσβλέπουν στις εικόνες των αγίων, δεν αναφέρονται σε συνθέσεις χρωμάτων, αλλά εκφράζουν τη ζωντανή κοινωνία τους με τους εικονιζόμενους. Άλλωστε, οι εικόνες των αγίων ως έργο των πιστών αποτελούν σαφή μαρτυρία για την βίωση της κοινωνίας των πιστών με τους «κεκοιμημένους» και δοξασμένους αδελφούς τους και εκφράζουν τον άρρηκτο σύνδεσμο της μιας επίγειας και ουράνιας Εκκλησίας, εκφράζουν

τη ζωντανή παρουσία των αγίων στη ζωή των πιστών. Έτσι, μέσα στον Ορθόδοξο ναό οι πιστοί δεν κοινωνούν μόνο μυστηριακά με τους αγίους κατά την θεία Ευχαριστία, αλλά συναντώνται και αισθητά μαζί τους, γιατί τους βλέπουν να είναι παρόντες στις εικόνες τους. Η ορθόδοξη αγιογραφία αισθητοποιεί ιδιαίτερα έντονα την παρουσία των εικονιζομένων αγίων επιχειρώντας να εκφράσει με την τεχνική της την θεωμένη υπόστασή τους μέσα από τα χαρακτηριστικά της επίγειας μορφής τους, ενώ παράλληλα υποδεικνύει και τη μελλοντική φανέρωση των πιστών.

Αν η εικονογράφηση του Χριστού θεμελιώνει χριστολογικά την εικονογράφηση των αγίων του, η εικονογράφηση των αγίων ως ζωντανών μελών του σώματος της Εκκλησίας ερμηνεύει και υπομνηματίζει την εικονογράφηση του Χριστού, ο οποίος αποτελεί την κεφαλή του σώματος της Εκκλησίας. Αντίθετα, η μη εικονογράφηση του Χριστού κάνει προβληματική την κατανόηση των αγίων ως ζωντανών μελών του σώματος του Χριστού.²⁵ Στην περίπτωση αυτή εμφανίζεται ένα οντολογικό κενό. Εμφανίζεται δηλαδή το ακατανόητο φαινόμενο να εικονογραφείται ένα ζωντανό και ορατό σώμα, που έχει την κεφαλή του αόρατη. Η οντολογική σχέση του Χριστού και των πιστών του, που υποδηλώνεται στην παραβολή της αμπέλου και των κλημάτων, εκφράζεται άριστα και από την εικονογραφία της Εκκλησίας. "Ει άμπελος ο Σωτήρ», παρατηρεί χαρακτηριστικά ο άγιος Θεόδωρος ο Στουδίτης, «κλήματα δε ημείς, ουχ ετεροφυή δηλονότι τα κλήματα τη αμπέλω...εκ γαρ των κλημάτων η άμπελος γινώσκεται²⁶. Οι εικονογραφημένοι λοιπόν άγιοι της Εκκλησίας διακηρύσσουν και γνωστοποιούν τη σχέση τους με τον Χριστό, από τον οποίο εξαρτώνται άμεσα και οργανικά, όπως τα κλήματα από την άμπελο. Η όλη ύπαρξη των αγίων αποτελεί βεβαίωση της ζωντανής εξαρτήσεώς τους από τον Χριστό, τον οποίο φανερώνουν και με την εικονογραφημένη ζωή τους. Έτσι, οι εικονογραφημένοι άγιοι είναι οι διαφανείς εκείνες υπάρξεις, μέσα από τις οποίες γίνεται ορατή η ενεργός παρουσία του Θεού. Αλλά, ενώ η εικονογράφηση των αγίων μαζί με τον Χριστό βεβαιώνει τον ιστορικό χαρακτήρα της Εκκλησίας και αισθητοποιεί την αόρατη πλευρά της στα στρατευμένα μέλη της, με συγκεκριμένα εικονογραφικά θέματα²⁷ από τη ζωή των αγίων παραπέμπει στον μυστηριακό και εσχατολογικό χαρακτήρα της.

Εικονογραφώντας, άλλωστε, η Εκκλησία τον Χριστό μαζί με τα δοξασμένα μέλη του τιμά τους αγίους ως «συνδοξάζουσα τω βασιλεί τους στρατιώτας», ενώ παράλληλα δίνει και μία εικόνα του παραδείσου: «Καθωρόμεν αυτήν (ενν. την Εκκλησίαν) παγκόσμιον όντως και αιθαλή πα-

ράδεισον, και του εν Εδέμ πολλώ τιμιώτερον», παρατηρεί ο ιερός Νικηφόρος, «ως φυτοίς διαφόροις τοις σεπτοίς των αγίων μορφώμασι καλλωπιζομένην, και μέσον έχουσαν το ζωής ξύλον, την άχραντον του Σωτήρος εικόνα, και της αυτών απειράνδρωσ τεκούσης υπεράγνου Θεομήτορος»²⁸. Έτσι ερμηνεύεται, γιατί ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός χαρακτηρίζει την εικονογράφηση του Χριστού και των αγίων ως ευσεβή συνήθεια²⁹ των πιστών. Ως «ευσεβής συνήθεια» η εικονογραφία αποτελεί έκφραση του ήθους όχι μόνο της ουράνιας αλλά και της επίγεια, της στρατευμένης Εκκλησίας του Χριστού.

Παραπομπές.

1. Βλ. Ιωάννου Δαμασκηνού, Περί εικόνων 1, 8, PG 94, 1240AB και Περί εικόνων 3, 7, PG 94, 1329A.
2. Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, Σχόλιον, στου ιερού Νικηφόρου, Αντίρρησις 1, 31 PG 100, 281A. Ήδη από το πρώτο μισό του τρίτου αιώνα η εικονογραφική παράσταση του ευχαριστιακού δείπνου στο κοιμητήριο του Κάλλιστα και στο κοιμητήριο της Πρίσκιλλας στη Ρώμη (Carre-la graeca), (βλ. Pierre Du bourguet, La peinture pal'eo-chr'etienne, Amsterdam-Paris 1965, εικ.2 και 75 αντίστοιχα), βεβαιώνει ότι η εικόνα εκφράζει και μεταφράζει την πίστη και τη ζωή της Εκκλησίας.
3. Ιω. 14, 6
4. Mansi 13, 360B
5. Mansi 13, 304E-305A.
6. Βλ. Ιακ. 2, 17-26.
7. Βλ. K. Kalokyris, «Wesen und Gehalt der orthodoxen Ikonographie», στην ΕΕΘΣΠΘ, 17, (1972), σ. 9. Άλλωστε, «nicht dadurch ist ein Kunstwerk religioes, dass es religioese Themen zum Inhalt hat, sondern darin, dass es das Religioese der Dinge sichtbar werden laesst». G Weber, Die Bildhaftigkeit der christlichen Verkuendigung, Paderborn 1958, σ. 37. Βλ. σχετικά και τις σ. 89-90. Στον Ρωμαιοκαθολικισμό υπάρχει τόση σύγχυση ανάμεσα σε θρησκευτικούς και κοσμικούς πίνακες, ώστε πολλές φορές μόνο η επιγραφή τους τους διαφοροποιεί. Βλ. σχετικά, H. Schade, "Die Libri Carolini und ihre Stellung zum Bild", στο ZKT 79 (1957) σ. 74.
8. Πρβλ. και H. Von Soden, Christentum und Geschichte, Tuebingen 1951, σ. 93: "... das macht natuerlich die Kunst nicht christlich", παρατηρεί ο Soden, "dass sie anstatt mythologischer biblische Szenen und

anstatt antiker Heroen christliche Heiligkeit darstellt, wenn dabei nicht zugleich ein Wandel der inneren Kunstformen eintritt".

9. Βλ. Κ. Καλοκύρη, η ζωγραφική της Ορθοδοξίας. Ιστορική, αισθητική και δογματική ερμηνεία της Βυζαντινής ζωγραφικής, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 123.

10. Βλ. M.F. Bintl, Das religioese Erleben im Spiegel der Bildgestaltung, Freiburg 1965, σ. 10. Συνδέοντας ο π. Γεώργιος Φλορόφσκυ την τέχνη των εικόνων με τη βίωση του περιεχομένου της πίστεως παρατηρεί, ότι «η παρακμή της εικονογραφίας ήταν ένα σύμπτωμα της εξασθένησεως της πίστεως». Βλ. «Άγιες εικόνες», στο Δημιουργία και απόλυτρωση, (μετάφρ. Π. Πάλλη), Θεσσαλονίκη 1983, σ.240.

11. Αυτός είναι ο λόγος που εικόνα ως θεολογική - καλλιτεχνική έκφραση της Εκκλησίας είναι φυσικό να κατανοείται και να ερμηνεύεται σωστά μόνο μέσα στα πλαίσια διαμορφώσεώς της, μέσα δηλαδή στην ίδια την Εκκλησία.

12. Β. Γοτινάκη, Εισοδικόν, Άγιον Όρος 1974, σ. 128.

13. Mansi 13. 252BC. Το τεχνικό μέρος λοιπόν παραχωρείται από την Εκκλησία στην ελευθερία του εικονογράφου. Σχετικά με την ελευθερία του ορθόδοξου εικονογράφου βλ. M Chatzidakis - Grabar, Die Malerei in fruehen Mittelalter, Guetersloh 1965, σ. 11 και R. Guardini, Kultbild und Andachtsbild, Wuerzburg 1952, σ.11 - 18. Αλλά και το τεχνικό μέρος μπορεί να υπηρετήσει τόσο περισσότερο την Εκκλησία, όσο ο εικονογράφος της ζει το θεολογικό περιεχόμενο που εκφράζουν τα εικονιζόμενα πρόσωπα. Σε οποιαδήποτε όμως περίπτωση οι εικόνες των ορθόδοξων εικονογράφων πρέπει να συμφωνούν με την Παράδοση της Εκκλησίας, να είναι «συνήγοροι των γεγραμμένων», Mansi 13, 20D.

14. Οι εικόνες της Εκκλησίας, πέρα από τις θεολογικές προϋποθέσεις και τις ηθικές προοπτικές τους αποτελούν έκφραση των εικαστικών τεχνών, οι οποίες προσδιορίζονται από το πολιτιστικό επίπεδο της εποχής και από το πολιτιστικό επίπεδο του χώρου εμφανίσεώς τους. Έτσι, οι βυζαντινές εικόνες λ.χ. ως αισθητική έκφραση της εμπειρίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελούν και μια πρωτότυπη έκφραση του βυζαντινού πολιτισμού. "Η βυζαντινή εικόνα", παρατηρεί ο Ν. Ματσούκας, "είναι το καλλιτέχνημα που βγήκε από μια έντονη βίωση του μυστηρίου της χριστιανικής ζωής και από μια ρωμαλέα αφομοίωση της ελληνικής τάσεως για έκφραση και παράσταση". Βλ. «Η Θεολογική θεώρηση των σκοπών του θρησκευτικού μαθήματος», στο Σύναξη 1 (1982), σ. 38. Πρβλ. και Ιστορία της Φιλοσοφίας, Θεσσαλονίκη 1981. σ. 285 - 286.

15. Οι ορθόδοξες εικόνες δημιουργούν ένα ιδεώδη παράγοντα επικοινωνίας και πληροφόρησης. Προκαλούν ακόμη την κοινωνική σχέση όχι μόνο με τη μαρτυρία της κοινής θρησκευτικής πίστewς που προβάλλουν, αλλά και με την θρησκευτική συζήτηση που προκαλούν γύρω από τα πρόσωπα ή το θέμα που εικονίζουν. Βλ. K.Onash, *Sie Ikonenmalerei*, Leipzig 1968, σ.107. Ο Ηλ. Οικονόμου επιχειρεί να επεκτείνει την απόφαση της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου για την εικόνα στην τηλεόραση. Η Έβδομη Οικουμενική Σύνοδος, παρατηρεί, «επέτρεψε (sic) στο σύγχρονο άνθρωπο να προσεγγίσει με εικόνα την καθημερινή πραγματικότητα και να αυξήσει το βαθμό επικοινωνίας. Υπαινίσσομαι την τηλεόραση, η οποία παρέχει εις τον άνθρωπο πληροφορίες, συγκινησιακούς κραδασμούς και αποβαίνει όργανο διδασκαλίας και κατεύθυνσεως. Η λεωφόρος επικοινωνίας με εικόνες υπόκειται όμως στην παρεκτροπή της ειδωλολατρίας, δηλαδή στον κίνδυνον δημιουργίας ειδώλων και δύναται να υπηρετήσει τον αποπροσανατολισμό του ανθρώπου από την ορθή και γνήσια σχέση του προς την απολυτρωτική αλήθεια. Όταν η τηλεόραση δεν μεταβάλλεται σε όργανο ειδωλολατρίας και αυτοσκοπό, καλύπτεται πλήρως από τον όρο της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου». «Γλώσσα και εικόνα, λεωφόροι επικοινωνίας», στο *Κοινωνία* 2(1981), σ. 147. Αλλά κατά την γνώμη μας, για να καλύπτεται η τηλεόραση από τον Όρο της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου δεν αρκεί μόνο να μη μεταβάλλεται σε όργανο ειδωλολατρίας και σε αυτοσκοπό. Αν αρκεί μόνον αυτό, τότε και η θρησκευτική ζωγραφική του Ρωμαιοκαθολικισμού πρέπει πολύ περισσότερο να καλύπτεται πλήρως από την Έβδομη οικουμενική Σύνοδο. Για να λειτουργήσει όμως η τηλεόραση ως μέσο πληροφόρησης και επικοινωνίας κατά ανάλογο τρόπο με την εικόνα, πρέπει να έχει και τις θεολογικές προϋποθέσεις, που προσδιορίζουν τον χαρακτήρα της εικόνας στην Εκκλησία. Και οι προϋποθέσεις δεν περιορίζονται μόνο στην θεματολογία, αλλά επεκτείνονται και στον τρόπο εκφράσεως της εικόνας. Αν με άλλα λόγια οι παραγωγοί τηλεοπτικών ταινιών εργάζονται με το ήθος του Ορθοδόξου ζωγράφου και αν ο έλεγχος που ασκείται από την Πολιτεία γίνεται μέσα στα πλαίσια του ήθους της Εκκλησίας, μπορεί ασφαλώς η τηλεόραση να αποτελέσει μια σύγχρονη μορφή πληροφόρησης και επικοινωνίας, που θα κινείται στην κατεύθυνση των αποφάσεων της Έβδομης Οικουμενικής Συνόδου, χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι μπορούν οι τηλεοπτικές παραστάσεις να υποκαταστήσουν την εικόνα ως μέσο επικοινωνίας στην Εκκλησία.

16. Mansi 13, 93C. Πρβλ. Mansi 12, 1019B

17. Ιωάννου Χρυσοστόμου (αμφιβ.), Εις το ότι παλαιάς κα καινής Διαθήκης εις νομοθέτης, και εις το ένδυμα του ιερέως, και περί μετανοίας 6, PG 56. 407. Mansi 12, 1019B. Mansi 13, 93C.
18. Βίος και Πολιτεία Θεοδώρου Στουδίτου, PG 99, 284C.
19. Ιωάννου Δαμασκηνού, Περί εικόνων 3,25, PG 94,1345A. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει, ότι η εικόνα εξαντλεί την θέα της πνευματικής πραγματικότητας, που εικονίζει. Βλ. σχετικά και H. Von Soden, Christentum und Geschichte, σ. 105.
20. Φωτίου, Ομιλία 17, 167.
21. Φωτίου, Ομιλία 17, 171.
22. Ιωάννου Δαμασκηνού, Περί εικόνων. 21, PG 94, 1252BC 2,15 PG 94, A. Πρβλ. Νικηφόρου, Αντίρρησις 3,51, PG 100, 473BC.
23. Ιωάννου Ιεροσολύμων, Αποδεικτικός 2, PG 95.312D.
24. Βλ. Περί εικόνων 1, 19, PG 94, 1249B. Πρβλ. Θεοδώρου Στουδίτου, Επιστολαί 2, 23, PG99. 1189B. Οι εικονοκλάστες απέρριπταν την εικονογράφηση τόσο της Θεοτόκου όσο και των άλλων αγίων. Βλ. σχετικά, Mansi 13. 272B 276D 277CD.
25. Βλ. Θεοδώρου Στουδίτου, Αντιρρητικός 3, 1, PG 99,416C: «Ει σώμα εσμέν Χριστού, και μέλη εκ μέρους, κεφαλή δε ημών Χριστός, είη δ' αν κατά τα μέλη πάντως και η κεφαλή περιγεγραμμένη. Ει δε απερίγραφτος, απολώλαμεν μέλη Χριστού είναι, περιγραφής είδει ημείς υποπίπτοντες».
26. Αντιρρητικός 3,1, PG 99,416C.
27. Λόγου χάρη η εικονογράφηση της μετοχής των αποστόλων η αγίων ιεραρχών στη θεία Ευχαριστία. Η εικονογραφική αυτή σύνθεση καθιερώθηκε να γίνεται στην κόγχη του ιερού βήματος, κάτω από την εικόνα της Θεοτόκου ως Πλατυτέρας των ουρανών.
28. Μακαρίου Χρυσοκεφάλου, Σχόλιον, στου Νικηφόρου, Αντίρρησις 2,6, PG 100, 344B. Βλ. σχετικά και Γ. Φλορόφσκυ, «Άγιες εικόνες», στο Δημιουργία και απολύτρωση (μετ. Π. Πάλλη), Θεσσαλονίκη 1983, σ. 242: «Οι άγιες εικόνες είναι η μαρτυρία μας για τη δόξα της Βασιλείας του Θεού, που αναμένεται να έλθει, και που είναι ήδη παρούσα».
29. Βλ. Περί εικόνων 1, 20, PG 94, 1252 A.